

ФУНКЦІЇ І СУЧАСНІ НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПУБЛІЧНИХ ПРОСТОРІВ

В різні історичні періоди в містах України актуалізувалось виконання публічними просторами політичних, комунікаційних, рекреаційних функцій, функцій територіальної ідентичності та самоідентифікації. Нині для публічних просторів міст України характерні суттєві трансформації. Вони пов'язані з необхідністю осмислення та визначення позитивних і негативних наслідків комерціалізації та приватизації публічних просторів, їх виокремлення, «закриття», «диснейфікації», недоступності для окремих членів громади, сакралізації, зростання ролі молів, орієнтації на транспортну доступність, «європеїзації». Важливого значення при цьому набуває необхідність суспільно-географічного їх дослідження на основі сформованих зарубіжних концепцій публічних просторів міст. Саме тому виникає потреба в огляді наукової дискусії провідних вчених світу щодо витоків, сутності, ознак поняття «публічного простору», його просторового аналізу, сучасних трансформацій та динаміки з метою проведення суспільно-географічних досліджень міських публічних просторів в Україні.

Досліджуючи сучасні суспільні відносини та процеси у великих індустріальних містах України, слід звернути увагу на трансформації, що відбуваються у сучасному міському соціумі, зміну пріоритетів та зникнення окремих видів діяльності, які можна віднести до публічних. Найчастіше, взаємодія населення відбувається у комунікативному, діловому, економічному, культурному, духовному, соціальному, політичному аспектах у межах такого виду території, як публічні простори. Цей термін «public space» поширений в англо-американській географії, українською мовою перекладається як публічний, громадський, державний, народний, національний, загальнодоступний, комунальний, відкритий, людський.

Українські міста поступово стають більш розвинутими, в них запроваджуються нові інфраструктурні рішення та правильні підходи, такі як поява нових велодоріжок, що правильно співіснують з дорожньою структурою міста, встановлення ліхтарів чи лавок з сонячними панелями. Крім того, відбуваються й більш масштабні зміни, наприклад, перетворення занедбаних територій на публічні простори, які приваблюють до себе увагу та заохочують людей проводити свої вихідні не в магазинах, а на свіжому повітрі. У «Словнику суспільної географії» публічний простір визначається як простір, до якого всі громадяни мають

право доступу. На відміну від нього, приватний простір – простір, щодо якого діє право власності, право обмежувати доступ[1]. В «Енциклопедії суспільної географії» публічний простір трактується як місце, що створене та підтримується урядовими структурами для користі громади і може бути використане незалежно від його економічних та соціальних умов[2].

Л. Стеелі та Д. Мітчел з метою визначення сутності публічних просторів провели аналіз, що ґрунтується на результатах огляду фахової географічної літератури, проведення інтерв'ю із фахівцями, які досліджують дану проблематику, та опитування учасників публічних просторів (планувальників, активістів громадських рухів, архітекторів, лідерів бізнесу, поліції та інших зацікавлених осіб). З цією метою всі характеристики публічних просторів автори розділили на дві групи – ознаки публічних просторів (зокрема, фізичні аспекти, соціальні, політичні функції) та їх важливість (значення). Важливою ознакою публічних просторів є відсутність індивідуального контролю[6].

Традиційно серед ознак публічних просторів зазначається їх перебування у державній чи комунальній (громадській) власності. Проте частина публічних просторів нині перебуває у приватній власності, але вони залишаються публічними, оскільки забезпечуються їх доступність для всіх.

З огляду на це С. Лоу зазначає, що публічні простори перестають бути демократичними просторами, а перетворюються на центри приватної комерції та споживання, нагляду та контролю поліції. Д. Мітчел також відмічає приватизацію публічних просторів та мінімізацію їх можливостей для демократичних акцій, втрату політичних функцій, які переходять до простору електронних комунікацій. Значення публічних просторів змінюється із спробою контролювати поведінку бездомних, інших маргіналізованих груп людей та протестантів[4].

Публічні простори виконують ряд важливих функцій. Головними з них є: комунікаційна (публічні простори є місцем для зустрічей, спілкування, самовираження, проведення вуличних парадів, спільних святкувань); рекреаційна (публічні простори є місцем для прогулянок, відпочинку, розваг, проведення вуличних вистав); політична (публічні простори є місцем публічних зборів, дебатів, висловлення незгоди, політичних протестів, політичної боротьби, соціальних рухів, з одного боку, та місцем проведення владою демонстрацій, парадів, з іншого); територіальної ідентифікації та самоідентифікації (публічні простори є місцем формування і підтвердження ідентичності); шо-пінгу (в розумінні одного з видів розваг, проведення дозвілля).

Специфічною передумовою трансформаційних процесів

публічних просторів пострадянських міст є те, що органи муніципальної влади намагаються зберегти монофункціональність центральних площ, залишаючи їх «зарезервованими» для певних видів громадської активності (концертів, офіційних свят, комерційних ярмарків тощо), фактично дещо ігноруючи право на вільне використання таких публічних просторів.

Один із напрямів трансформації публічних просторів пов'язаний з їх комерціалізацією, «приватизацією». К. Вебстер висловив та аргументував тезу про те, що публічні простори часто змінюються по траєкторії від суто суспільного блага до суто приватного блага з ексклюзивним правом використання. Спочатку вони формуються та розвиваються як суто суспільне благо, яке підтримується державою та муніципалітетом, але із ростом популярності кількість відвідувачів в них збільшується. Для контролю кількості відвідувачів організація, яка має зобов'язання утримувати простір, вводить правила, що обмежують його використання. Як правило, обмеження поступово розширюються, детермінуючи контроль над небажаною публікою, а публічний простір набуває характеру частково або повністю приватного. Приватизація публічних просторів є крайньою формою контролю, що призводить до виключення певної публіки та домінування привілейованої групи людей.

Однією з найбільш поширених форм приватизації публічних просторів міст, які можна спостерігати, є закриті спільноти («gated communities», «closed condominiums»). Виникнення закритих спільнот є матеріальним вираженням ефекту клубу в соціальному просторі, тобто бажання заможних людей жити виключно в оточенні собі подібних. Такі спільноти можуть формуватись у вже існуючих житлових кварталах у результаті процесу джентрифікації або створюватись як нові проекти. Закриті спільноти часто виглядають як і будь-яка інша спільнота мешканців, але вони оточені бар'єрами, які перешкоджають доступу нерезидентам до вулиць, тротуарів, парків та інших зручностей. Іншими словами, не виконуються необхідні умови публічності простору – відкритість та доступність. Хоча закриті спільноти мають ті ж самі характеристики простору як і відкриті, їх функції як публічних просторів спотворені. Імовірні зустрічі з незнайомими людьми на тротуарах, які з плином часу створюють відчуття спільності і приналежності, в них відбутися не можуть, тому що в закритих спільнотах практично не буває випадкових людей. Використання цих просторів для мистецьких заходів може бути обмеженим відповідно до статуту об'єднання власників будинків. Фактично, члени закритих спільнот беруть участь в ілюзорному публічному житті, яке по своїй формі є приватним. З. Ніл відмічає, що публічні простори закритих спільнот не можуть бути автентичними.

Автори вважають, що перша стадія трансформації публічних просторів у 1990-2000-х роках відбувалася за відсутності фінансових можливостей у держави, домінування приватних інтересів за таких умов (іноді без дозволів, з порушеннями нормативних вимог) і супроводжувалася низькоякісною комерцією та недотриманням стандартів. Друга стадія трансформації публічних просторів розпочалася у 2010-х роках під лозунгами «Місто для людей», «Місто, придатне для життя». Вони орієнтовані на молодий середній клас, пріоритетами якого є креативність, цивілізованість та модний стиль життя, і передбачають вимоги до візуального дизайну, відсутність незаконних вуличних торговців. Новий підхід зумовлює виключення певних соціальних груп населення, впровадження нових норм поведінки, селективну толерантність. Проте насправді, це нова, більш «цивілізована» форма комерціалізації публічних просторів, що поєднується із виключенням певних груп населення (зокрема, з низькими доходами), селективною толерантністю.

Дослідники публічних просторів міст постсоціалістичних країн висловлюють думку про «європеїзацію» як один із видів їх трансформацій. Єдиного розуміння поняття «європеїзації» немає. Мешканці міст уявляють «європеїзований» міський публічний простір відкритим, з вільним доступом, з потенціалом для взаємодії і спілкування, вільним від контролю. Муніципальна влада розуміє «європеїзацію» як вдале гасло, що відображає її прагнення до розбудови міста, зручного для мешканців, до «цивілізованості» використання публічних просторів. Девелопери сприймають її як вибірковість, елітність, що приваблює лише певну частину громадян, фактично, як синонім слова «цивілізований». В той же час західним ідеалом публічного простору є диверсифікований (різноманітний) та толерантний публічний простір. Цікавою є думка про першу та другу генерації постсоціалістичних змін міських публічних просторів в контексті «європеїзації».

Висновки. Публічні простори міст в Україні інтенсивно змінюються. Вони відновили свої політичні функції і активно використовуються як території політичного протесту, конфлікту пам'ятей. З «нічиєї території» публічні простори стають місцями самоорганізації локальних спільнот. Вони відновлюються, реставруються в спальних районах міст. Публічні простори українських міст комерціалізуються, у т.ч. і в контексті відновлення, реставрації, ревіталізації, розвитку туризму, відповіді на потребу та вподобання міських жителів. Для них характерні сакралізація, «диснейфікація» та «б'ютифікація», «європеїзація». Однак, як стверджує І. Тищенко, «намагання швидко скопіювати західноєвропейську чи

американську моделі життєустрою знову і знову переконують у неможливості повноцінного втілення цих моделей, оскільки, як свідчить історія, не можна штучно зімітувати процеси, які в західній урбаністичній традиції відбувалися протягом століть». Отже, публічні простори українських міст потребують досліджень на основі сучасних зарубіжних концептуальних засад з метою виявлення як спільних, так і особливих їх рис та процесів порівняно із європейськими та американськими містами.

Список літератури

1. Бауман 2008 — Бауман З. *Текущая современность*. СПб.: Питер, 2008.
2. Волков 1997 — Волков В. *Общественность: забытая практика гражданского общества* // Pro et Contra. 1997. № 4. Т. 2.
- Козлова І.В. Синтез приватного і публічного у контексті одомашнення вуличного простору / І.В. Козлова // *Соціопростір*. — Львів, 2010. - № 1. — С. 86-88.
3. Мезенцев К.В. Публічні простори Києва: забезпеченість населення та сучасна трансформація / К.В. Мезенцев, Н.І. Мезенцева // *Часопис соціально-економічної географії: зб. наук. праць*. — Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. — Вип. 11 (2). — С.39-47.
4. Мезенцев К.В. Трансформація публічних просторів у великих містах України на прикладі торговельно-розважальних центрів / К.В. Мезенцев, Н.І. Мезенцева, Т.Л. Бура // *Економічна та соціальна географія: наук. зб.* — К., 2011. — Вип. 63. — С. 174-186.
5. Паченков О. *Публичное пространство города перед лицом вызовов современности: мобильность и «злоупотребление публичностью»* /
6. О. Паченков // *Новое литературное обозрение*. — № 117. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://magazines.russ.ru/nlo/2012/117/p33.html>

МОШЕНСЬКА О.С.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГО-ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ТЕРИТОРІЇ ЧОРНОМОРСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА

Чорноморський біосферний заповідник Національної академії наук України є одним із найстаріших та найбільших заповідників в Україні, у якому під охороною перебувають унікальні та типові природні екосистеми з усією сукупністю їх компонентів, а також – водно-болотні угіддя міжнародного значення. З метою уникнення шкоди для флори й фауни, заказник закритий для відвідування туристів, частково відкриті лише деякі його ділянки [1, 3].

Метою дослідження є розробка перспективних напрямків розвитку еколого-освітньої діяльності в охоронній зоні Чорноморського біосферного заповідника (далі – ЧБЗ).